

kozódnia. A futuristák egyébként rendkívül hatásos propagandát fejtettek ki, Budapestben is kiállítottak, kiállításuk hatott Kassákra is.

Aczél figyelmeztet a „köztudatba be sem került” folyóiratra, az 1913 októberében indult *Májusra*, amely „néhány hónapig a hazai avantgarde bátoralan igényét villantja fel.” Munkatársai között van Szini Gyula, Rozványi Vilmos, Komlós Aladár, Szabó Dezső — és Kassák Lajos. Néhány hónappal később, 1914-ben Szabó Dezső a *Nyugatban* elismerően szól az *Isten báránykái*ról, Kassák három egyfelvonásosáról.

Aczél így értékeli: „A *Tett* megindulása — az új irodalom megszületéséhez hasonlóan — hosszabb vajúdási folyamat eredménye. Közvetett szellemi előzménye a század eleji szocialista színezetű irodalom éppen úgy, mint a *Nyugat* mozgalmának számtalan művészi felismerése. A két pólus között jóval kisebbek a távolságok, mint azt az ellentétek módszeres kilúgozása után olykor gondolnánk.” Az értékelést vitathatatlanul tartom, és lényegileg egyetértek Aczéllal, amikor gondolatmenetét így folytatja: „valószínűleg az sem nélkülöz minden alapot, hogy Osvát — Kassák említi *Az izmusok történetében* — kezdetektől együttműködésre törekedett az avantgarde mozgalommal, sőt volt idő, amikor a *Nyugat* és a *Ma* összeolvasztására gondolt.” Kassákot nem egyszer cserbenhagyja emlékezete, és az *Az izmusok története* nem csupán dokumentumgyűjtemény, hanem az önéletrajz egyik saját fajtája is, tehát fikció is, tehát jogos az óvatos megfogalmazás: „valószínűleg az sem nélkülöz minden alapot.” Osvát, már csak mint feltétlenül liberális szerkesztő, szívesen közli Kassák válaszát Babits *Ma, holnap és irodalom* című tanulmányára, de 1919-ben egyik — ritka — újságcikkében nem kevésbé élesen szól a *Máról*, mint korábban Babits és Karinthy és nem sokkal később Kun Béla.

Aczél foglalkozik Kassák publicisztikai tevékenységével, melyet az első világháború kirobbanása után folytatott az *Új Nemzedék* hasábjain. Az *Eposz Wagner maszkjában* című kötet háttérét látja ezekben a cikkekben, és jogosan állapítja meg, hogy „kulcsfontosságú (hát) ez az éves periódus a kassáki életműben.”

Az *Egy ember életében* Kassák megemlíti, hogy Szittyta szeretett volna Milotayval kapcsolatba kerülni, de közvetítési kérését visszautasította. Szittyta viszont rendszeresen dolgozott a lapba, sőt, kisebb vita is volt Kassák és Szittyta között. Kassák hitte azt, hogy a háború alatt lehetséges forradalom Oroszországban, míg Szittyta, aki feltehetően kapcsolatban volt a Svájcban élő orosz emigráns körökkel, tagadta azt. Szakításuknak egyik oka is ez lehetett.

Aczél Géza 1931-ig, a *33 vers* megjelenéséig tekinti át Kassák költői pályáját. „Ami a számozott versek után, a *Földem virágom* kötetben kezdődik, az már az érett, bölcs költő mentalitása. Felmérhetetlen irodalomtörténeti értékeit és legmaradandóbb darabjait mégis avantgarde korszakában szülte ez a költészet, beleértve ezeket a művekbe a költő száz számozott versének izgalmas, lírailag gazdag együttesét is.” Aczél, mint a fűlszövegéből kiderül, Kassák-monográfiát ír. Nem mondta ki tehát az utolsó szót, lehet, hogy Kassák utolsó két verseskötetét, *A tölgyfa leveleit* és *Üljük körül az asztalt* című könyveket irodalomtörténeti és esztétikai szempontból egyaránt jobban fogja becsülni, mint ma. De bármiként is értékeli majd őket, szempontjai, elemzései tanulságosak és hasznosak lesznek. A *Termő avantgarde* újraértékelt a *Számozott verseket*, amely eddig, jobbára, a Kassák életmű perifériájára szorult. A *Termő avantgarde*-ban szép tanulmány olvasható a *Szénaboglyáról* Kassák naplójáról is.

Ferenczi László

DEME ZOLTÁN: KLASSZIKUSOK ÖRÖKSÉGE

Válogatott tanulmányok és esszék. Greenwood Lake, 1988. 215 l.

A szokatlan formátumú, bőrkötéses, üdítően változatos szedésű, olvasásra kínálkozó, vegyes műfajú kötet szerzőjét, egyben

szerkesztőjét, tervezőjét és műfordítóját, a Verseghy Ferenc könyvárjegyzékét korábban közlétező, Debrecenből elszármazott

Deme Zoltánt a kötetben két helyen is felbukkan, rövid, ám korántsem visszafogott jellemzés egyrészt a Barta János, Bán Imre, Julow Viktor nevével jelzett debreceni irodalomtörténeti iskola tudós tanítványaként, másrészt a klasszikus magyar nagyszessé hagyományainak letéteményeseként mutatja be. A két fő területnek megfelelően a kiadvány első harmada tartalmazza Deme irodalomtörténeti igényű dolgozatait, „Klasszikus öröksége” címen, az Ómagyar Mária-siralom modern adaptációitól, Juhász Ferencen át a modern versminiatúrákig, míg a másik két harmad „A magyar esszé-hagyomány nyomvonalain” halad, a klasszicista attitűd elemzésétől az abszurd irodalom elleni küzdelem lehetőségeit latolgató nagyobb dolgozatig.

A jellemzés és a határozott, világos kötetbeosztás együttesen mindenképp azt a várakozást keltik, hogy a kötet szerzőjében, akiről tudhatjuk, hogy szépírói tevékenysége sem elhanyagolható, olyan férfit ismerhetünk meg, aki egyformán magabiztosan mozog a szaktudomány szűkebb terepén és az esszé tágasságában. Várakozásunkban azonban sajnálatos módon csalatkozunk kell: az 1974 és 1988 között született, a *Vigiliában*, *Nagyvilágban* már közölt szövegek együttese inkább egy túlon túl könnyed filológust és egy kevésbé invenciózus esszéistát sejtetnek.

Az *Ómagyar Mária-siralom és a Halotti Beszéd modern adaptációi* című dolgozatban, Weöres Sándor, Rákos Sándor, és Kosztolányi verseit elemezve, látván az átdolgozásokban az „új pszichikai események érvényesítését”, többször is arra a következtetésre jut, hogy „ez a költői felfogás látványos filológiai komparatiztika (? Sz. L.) helyett ismét a szituáció életszerű megközelítésének szintjére utasítja az interpretációt.” (12.) Az interpretáció meg is marad a továbbiakban ezek a (szépírói erényektől egyébként nem mentes) szinten, ám Deme sajátos újramondó hermeneutikája még a verselmény elmélyítéséhez is csak gyenge hozzájárulás.

A *Hagyományrétegek Juhász Ferenc Tékozló országában* című tanulmányának érdekességét talán emeli, de tudományos értékét semmiképpen nem növeli az a tény, hogy Deme minden alkalmas és alkalmatlan pillanatot megragad Juhász költészetére iránt érzett rajongásának kifejezésére.

Részben emiatt az alaptétel („A tékozló országban a régi magyar irodalom elméje visszhangzik.” 33.) bizonyítása csupán néhány szövegpárhuzam nem túlságosan meggyőző felmutatására szorítkozik, túlnyomórészt Taurinus István *Stauronachia*jából, Istvánffyból, Szerémi *Emlékirat*tából, valamint Miskolczi Csulyak Istvántól, s míg ez utóbbinál még hajlandó a kritikainak tekinthető *RMKT* kiadásra hivatkozni, a boldog szűz Máriához címzett ének kapcsán már a *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból* c. kötet szolgált a kutatás alapszövegéül. (42.)

Korrekt és orientáló viszont a (mint a műhelymunkából kitűnik) nagy gonddal készített műfordításokkal bőven megtűzdelte, mini szöveggyűjteményként is használható *Hagyomány és újítás a modern versminiatúrákban* című terjedelmesebb, egyben a tanulmányok közt utolsó helyen szereplő munka. Deme jó érzékkel fedezi fel e miniatúrák megkomponáltságát (noha a kompozíció alapelveinek felmutatásával adós marad), világosan tárja fel e „verstörmelékek” (54.) csoportjait (versplasztikák, versmobilok, versgrafikák, versfrontázások, versplakátok), mindvégig saját fordításaival illusztrálva állításait, sőt sajnálkozva azon, hogy pl. „a költeménymobilok látványosabb, térbeli, fizikai mozgást végző példáit ebben a síkszerűségre szorított kötetben nem idézhetjük meg.” (66.)

Deme Zoltán érdekes és cseppet sem visszatetsző módon, tanulmányaiban egyébként a jegyzeteknek a minimumra redukálásán munkálkodik, míg esszéi mellett, gyakran fejezetenként, vagy részproblémánként hatalmas, bibliográfia-igényű, imponáló tájékozottságra valló olvasmányjegyzéket vagy jegyzetanyagot találunk, s a szerző mindig pontosan jelzi, de legalább sejteti mely munkák voltak leginkább hatással az adott dolgozatra. A már-már részlettanulmányokká növekedő jegyzetek és florilegiummá nemesedő esszék korában ez a vállalkozás nagyon is rokonszenves lehet.

A kötet csúcspontját az (egyébként a tanulmányoknál sokkal értőbben megírt) esszé-fejezet élén álló, Halász Gábor emlékének ajánlott, *A klasszicista attitűdről* írott kísérlet jelenti. Közismert forráskiadványokon és tanulmányköteteken elmélkedve némi ponton új ötletekkel is gazdagítva

rajzolja meg a rend-elvű, korrekciós eljárásra építő klasszicista költő arcélét Hajnóczy, Kazinczy, Rájnis, Horatius szépiróhoz méltó értéssel. Hasonlóképpen élvezetesen megírt, és még Deme kísérletező kedvét ismervé is meglepő a Márai Sándornak ajánlott, *Szindbád holdudvarában* íródott szöveg, ahol a szépirodalmi textushoz fűzött oldalnyi jegyzetekből bomlik ki annak a Szindbádnak a képe, „kit a létezés keményen emberellenes erőinek, a pusztulásnak, az időmúlásnak, az öregedésnek, az emberi parányiságnak és silányságnak nemhogy megszenvedtetni: még csak megrezzenteni sem sikerül igazán.” (108.) Ez a Szindbád-kép már az abszurd-ellenes dolgozat felé mutat, miként a kettő közé ékelődő nagyívű Mondrian-esszé is. (*Mondrian képeiről és életszemléletéről*. Babits Mihály emlékének.) Az esszé szerencsés módon egy tudományos eszközökkel nehezen vizsgálható célt tűz maga elé: az inventio vizsgálatát. Mint Deme mondja „jó lenne kibogozni, kideríteni mindennek indítékait, megsejteni, megérteni valamit a művészt irányító elképzelésekből, célokból, szándékokból.” (113.) Nem csekély ikonográfiai képzettséggel vizsgálja azt a területet, ahol még maga Panofsky is csődöt mondott: a „tisztá festészetet”, s mutatja fel a klasszicista művészi attitűd jegyében alkotó, a nézőt a transzcendens nyugalommal megajándékozó Mondriant.

A kötet legnagyobb szabású vállalkozása a Szerb Antal emlékének ajánlott *Küzdelem az emberi élet abszurditása ellen* című nagyesszé. Az angol nyelven is megjelent szöveg az abszurd irodalom elutasítása helyett a szembenézés lehetőségét veti fel és módozatait dolgozza ki. Az életfilozófiai humanizálás-abszurditás kettősségből indítva Deme az abszurd drámát (retorikai iskolázottság-

gal) érvegyüttesnek fogja fel, majd ennek elemeit próbálja irodalmi példákkal cáfolni, meghaladni. A halál kiiktathatatlanságának abszurditására ellenérvül a nagyszerű (? Sz. L.), boldogító, szép halál példáit hozza ellenérvül, több ponton Hankiss katarzis-tanulmányához közelítő eredményre jutva. Az időmúlás humanizálására a belső idő, a megnövelt életintenzitás, Kaffka Margit és Krúdy; a testhez és lélekhöz kötöttség humanizálására az alakváltó, világnaggyá növesztett, embermeghaladással próbálkozó egyéniségek; a világ ismeretlensége és megismerhetetlensége ellen pedig a panteista művészet jól megválogatott példáit sorolja. A lét abszurditásán vívódó ember továbblépési kísérleteit pedig (szintén bőséges példatárral ellátva) az emberőrizésre összpontosító, társadalomformálásra koncentráló (nem csekély mértékben groteszk módon Deme, elragadtatva saját, nagyívű gondolatmenetétől Arthur Adamov „agitatív, harcos, lelkes, a világ marxista újjászervezésére ösztönző színdarabjait” is e humanizáló törekvések közé sorolja), valamint a lételetti és létalatti területek felé forduló magatartásformákban véli felfedezni. A kísérlet egészében meggyőző és rokonszenves, jelentőségét csak fokozzák a ma egyre szaporodó, az abszurd alapálláson nyíltan ironizáló mai színházi előadások.

Egészében Deme Zoltán kötete sok ponton idejétmúlt, bár mindig megszenvedett, nagyon is saját, ám a naivitáson nem mindig túllépő kérdéseivel egy manapság szinte egyedülálló irodalomszeretet esélyét mutatja fel. Mindezzel együtt megjelentetésének egyetlen indokát a szerző magánkiadói tevékenysége jelentheti.

Szilasi László

WERBÖCZY ISTVÁN: DECEM DIVINORUM PRAECEPTORUM LIBELLUS

Viennae, 1524; Bp. 1988. MTA Irodalomtudományi Intézete, Akadémiai K. 32 l. fakszimile + 48 l. kísérő tanulmány. (Bibliotheca Hungarica Antiqua XXI.)

A gyarapodó hasonmás-sorozat e füzetekcskéje a szerzőnek a *Tízparancsolathoz* kapcsolódó, fametszetekkel illusztrált fejtegetéseit adja az olvasó kezébe. Megjelenését elsősorban azért kell üdvözlönnünk, mert a

hírhedett jogalkotó vonásait tükröző Werbőczy-képünket új árnyalatokkal gazdagítja. A nyomtatványra — mint Széphelyi F. György kísérő tanulmányából megtudhatjuk — egy 1933-as, bizonyos fametszetek